

HAVAINTOJA * TIEDOTUSTUTKIMUKSEN KANSAINVÄLISISTÄ SUUNTAUKSISTA

Tapio Varis

Tiedotustutkijat ovat jo kauan muodostaneet oman ryhmänsä yhteiskuntatutkijoiden joukossa niin, että voidaan puhua viestinnän tiedotusopillisista näkökulmista ja ongelmanasetteluista totunnaisten psykologisten, politologisten tai lingvististen tarkastelutapojen ohella. Varsinaista tiedotusopillista filosofiaa ei kuitenkaan ole juuri kehitetty (poikkeuksena esim. Yleisradion PTS-osaston työ 1960-luvun loppupuoliskolla) ja tutkimuksia ovat edistäneet lähitieteitten piiristä saadut herätteet. Kun nämä herätteet on ammennettu tyhjiin, on koko tutkimusote joutunut sisällölliseen umpikujaan; ei ole päästy kvalitatiivisesti eteenpäin. Bernard Berelson totesikin vuonna 1959, että viestintätutkimuksen »suuret oivallukset», jotka 1930—1940-luvuilla sysäsivät alan tutkimusta voimakkaasti eteenpäin, ovat suuressa määrin kuluneet loppuun. Hänen mielestään ei tuolloin ollut havaittavissa mitään noiden aikojen tutkimusinnostukseen verrattavia näkymiä.¹ Vaikka Berelsonin näkemyksiä kritikoivat välittömästi sellaiset tutkijat kuin Wilbur Schramm, David Riesman ja Raymond Bauer, on Berelsonin näkemyksissä paljon totuutta. Anglosaksinen viestintätutkimus ei enää 1960-luvulla tuonut älyllisesti kovinkaan stimuloivia uusia tutkimussuuntauksia, vaikka monia erillisiä, kiinnostavia tutkimuksia tehtiinkin.

Ennen viestintätutkimusten nykysuuntausten hahmottelua olisi tarpeellista perehtyä oppialan tilahistoriaan ja kehitysvaiheisiin. Suomalaisen tiedotustutkimuksen kehitysvaiheista on Pertti Hemanus esittänyt kolmivaiheisen kuvauksen, joka paljolti myötäilee koko (uuspositivistisen) yhteiskuntatieteen kehitystä.² Amerikkalainen tarkastelutapa (Schramm ym.) on yleensä nähnyt tiedotusopin »tieteitten tienristeyksenä», jonne monet tulevat, mutta vain harvat jäävät. Tällainen toimintatekninen hahmottamistapa ei kuitenkaan auta ymmärtämään sitä, että joukkotiedotuksen tutkimisen ja kehittämisen määräsivät 1930-luvun taitteessa lähinnä tuotantoelämän ja siitä riippuvan markkinoinnin käytännölliset tarpeet, samoin kuin yhteiskunnallisen kehityksen synnyttämät tilanteet.³

1. Nykyisten tutkimussuuntausten hahmottelua

Samalla kun tiedotustutkimus on kehittynyt itsenäiseksi tutkimusharakseen, on myös irtauduttu lähitieteitten teoreettisista rakennelmista. Kun esim. politologiassa kommunikaatiota voidaan tarkastella mielekkäästi kokonaisvaltaisen politiikan teorian näkökulmasta (esim. Karl W. Deutsch), ei tiedotustutkimuksen piirissä ole aina löydettävissä yhtä laaja-alaisia teorioita. Tutkimusta ovat suuressa määrin ohjanneet yleisradioyhtiöitten ja muiden tiedotusinstituutioiden käytännölliset tarpeet, jolloin on pikemminkin tarvittu teknis-manipulatiivista tietoa kuin teoreettis-filosofista näkemystä. Selvän poikkeuksen kansainvälisestä tasosta muodostaa esim. suomalainen tiedotustutkimus, joka on monella tavalla ylittänyt anglosaksisen tiedotustutkimuksen raja-aitoja. Tässä esityksessä ei kuitenkaan erikoisemmin tarkastella suomalaisia tutkimuksia, vaan alan kansainvälisiä tutkimussuuntauksia.

Pyrittäessä hahmottelemaan viime aikoina esiintyneitä tiedotustutkimuksia, joudutaan tekemään päällekkäisluokitteluja ja jossain mielessä epäloogistakin jaottelua, sillä on vaikea sijoittaa kaikkia tutkimussuuntauksia samalle dimensiolle. Eräs tapa kuvata vallitsevaa tilannetta on hahmotella tutkimussuuntauksia seuraaviin kolmeen pääsuuntaukseen:

1. Omaksi ryhmäkseen voidaan laskea ne tutkijat ja tutkimuslaitokset, jotka keskittyvät tieteellis-teknisesti kehittyvän tiedonvälityksen yhteiskunnallis-teknisiin ongelmiin (varsinaisen tekniikan ja luonnontieteen tutkijat heistä vielä erikseen). Tämän suunnan tutkimuksia ohjaa samantyyppinen innostus tietoliikennesatelliittien, kaapelitelevisioiden, kasettien tms. kehittämisestä, kuin joukkotiedotuksen alkuvaiheessa radion ja elävien kuvien tekniikan synnyttäjä kiinnostus. Tutkimuksia tuetaan kaupallisin tai avoimesti poliittisin perustein. Tämän suunnan tutkijat eivät yleensä osoita kiinnostusta uusien tiedonvälityskäytöiden yhteiskunnallis-poliittisia kytkeä kohtaan, mistä syystä tätä suuntausta voidaan kutsua *teknokraattiseksi* tai *teknologiaa mystifioivaksi suuntaukseksi*. Tähän ryhmään kuuluvia tutkijoita on niin runsaasti, että on vaikea valita yhtä tai kahta esimerkiksi. Eräänlainen tähän ryhmään kuuluva klassikko, joskin hyvin epätyypillinen, lienee Marshall M c L u h a n, joka tarkastelee koko inhimillistä historiaa teknologisesta, tiedotusväline-keskeisestä näkökulmasta.

2. Toiseksi selvästi erotettavaksi suuntaukseksi voidaan lukea *vanhamuotoisen*, 1950—60-luvuilla kehittyneen *kokeellisen, empiirisen joukkotiedotustutkimuksen jatkuminen*. Kokeita ja empiriaa käyttävät tietenkin muutkin tutkijat, mutta tämän suuntauksen tutkimuksissa ulotetaan tietty uuspositivismin ihmis- ja yhteiskuntäkäsitys tutkittavaan kohteeseen, ihmiseen ja ihmis-yhteisöön. Joukkotiedotuksen tutkiminen virisi juuri niillä alueilla, joissa positivistinen tieteenkäsitys ja -harjoitus on ollut hallitseva, siis anglosaksisella alueella. Vanhamuotoisten tutkimusten jatkuminen selittyy osaksi sillä, että

niiden antamaa tietoa tarvitaan jatkuvasti erilaisissa käytännöllisissä ongelmassa samalla tavalla kuin esimerkiksi administratiivista sosiologiaa. Osaksi tällaisten tutkimusten harjoittaminen selittyy sillä, että valtaosa viestintätutkijoista on saanut uuspositivistisen tutkijakoulutuksen sekä sillä, että tämä tutkimusperinne on institutionalisoitunut tutkimuslaitoksiin ja yliopistoihin. Tutkimusta rahoittavat lähteet ehkä tukevat tietoisesti näitä tutkimuksia, jotka siten palvelevat tiettyjä yhteiskunnallis-poliittisia tavoitteita.

Tähän ryhmään luettavien tutkijoiden joukossa on monenlaisia tutkijoita äärimmäistä empirismiä ja operationalismia edustavista spekulatiiviseen lähestymistapaan saakka. Eräs kiinnostavimmista tämän suuntauksen tutkijoista on ehkä Elihu Katz, joka uusimmista tutkimuksissaan liikkuu avoimesti myös normatiivisen pohdinnan alueilla. Muista tutkijoista voidaan mainita esim. F. Earle Barcus, Philip M. Burgess, A. George Gitter, Bradley Greenberg sekä Michael J. Robinson.

3. Kolmatta pääsuuntausta voitaisiin kutsua edellisten kritiikistä tai puutteista nousevaksi tutkimusotteeksi, jonka piiriin mahtuu monenlaisia alaryhmiä. Rajat edellisiin pääsuuntauksiin ovat tietysti väljät ja liukuvat, mutta olemassa-olevat. Jäljelle jäävinä alaryhminä voidaan tarkastella ainakin seuraavia:

a. Pyrkimys *hermeneuttiseen ja kokonaisvaltaiseen* joukkotiedotuksen tarkasteluun. Tällainen suuntaus rakentuu läheisesti loogisen positivismin perusteille, mutta rohkenee avoimesti pohtia myös normatiivisia kysymyksiä. Englantilaisen James D. Halloranin eräissä näkemyksissä ja tutkimuksissa on havaittavissa tämän tyyppistä suuntautumista. Tavanomaisesta sosiologisesta tarkastelusta ratkaisevasti eroaa myös Frantz Fanonin algerialaisten tiedotuskäyttäytymisen tarkastelu Algerian sodan aikana.⁴

b. *Uusvasemmistolaisista radikalismia* heijastava ote tiedotustutkimuksessa. Tämän tutkimussuuntauksen mielenkiinto kohdistuu pääasiassa kapitalismin ja Yhdysvaltojen tiedotusjärjestelmän kritiikkiin sekä uusien sosialististen vallankumousten, kuten Kiinan, Kuuban ja Chilen tiedotusolojen tarkasteluun. Useimmat tämän suuntauksen tutkijat ovat saaneet vaikutteita marxilaisesta kirjallisuudesta tai käytännöstä ja ovat usein hyvin lähellä marxilaisia kysymyksenasetteluja. Tähän luokkaan kuuluisi jo äsken mainittu Frantz Fanon sikäli kuin häntä tiedotustutkijaksi voidaan luonnehtia. Parhaimmillaan tätä suuntausta edustaa Herbert I. Schiller. Marxilaiset vaikutteet näkyvät erityisen selvästi esim. Dallas Smythen ja Thomas Gubackin tutkimuskiinnostuksessa.

c. *Marxilainen tutkimus*, jota esiintyy toisaalta eräissä sosialistisissa maissa ja toisaalta sosialistisessa muutosvaiheessa olevissa maissa kuten Chilessä. Voidaan kysyä onko mielekäästä tehdä eroa uusvasemmistolaisen ja marxilaisen tutkimussuuntauksen välillä. Tässä yhteydessä sisällytän uusvasemmistolaiseksi radikalismiksi nimittämäni suuntaukseen suurimman osan kapitalis-

tisten yhteiskuntien vasemmistokriittisistä tutkijoista ja marxilaisista tutkimusta katson voitavan yleensä harjoittaa vain siellä, missä ympäröivä yhteiskunta suo mahdollisuuden dialektiseen ja luovaan vuorovaikutukseen joukkojen, ideologioiden ja toiminnan välillä. Marxilaisuushan ei ole ainoastaan selitysteoria, vaan suuressa määrin myös toimintaoppi.⁵ Porvarillisen yhteiskunnan sekä sen tieteenharjoituksen luonne ei yleensä suo mahdollisuuksia käytännön kriteerien sisällyttämiseksi marxilaiseen yhteiskuntatutkimukseen, vaan käytäntö tapahtuu porvarillisen yhteiskunnan luonteen ehdoilla — marxilaisuus »akateemistuu».

Sosialistisissa yhteiskunnissa marxilainen tutkimusote muuntuu lähinnä kansainvälisen imperialismin vastaiseksi, militantiksi tutkimukseksi ja toisaalta yhteiskunnan toimintojen kannalta välttämättömäksi administratiiviseksi tutkimukseksi. Toisaalta on esimerkkejä siitä, että yhteiskunnalliset rakenteet eivät itsestään synnytä odotettua yhteiskuntatutkimusta. Esimerkiksi Jugoslaviassa ja eräissä muissa sosialististen maiden tiedotustutkijoissa on monia, joita voitaisiin täydellä syyllä luonnehtia vanhamuotoisen, positivistista empirismää edustavaan suuntaukseen tai peräti teknologiaa mystifioivaan suuntaukseen kuuluviksi.⁶ Jo vakiintunein sosialististen yhteiskuntien viestintätutkijoista voidaan mainita itäsalaiset Willy Walter ja Klaus Vieweg sekä joukko muita tutkijoita kuten Georg Klaus, joka tunnetaan jo monella muullakin alalla.

Marxilaisen tutkimusotteen tärkein anti tällä hetkellä lienee siinä, että se on tuonut yhteiskuntailmiöihin ja -kokonaisuuteen tieteellisen käsitejärjestelmän. Jo eräät uusvasemmistolaisiksi luonnehdittavat tutkijat ovat auttaneet länsimaista viestintätutkimusta yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamisessa — toihan Hans Magnus Enzensberger länsimaisten yhteiskuntatieteilijöitten käsitevarastoon sanan »tajuutateollisuus». Yhteiskunnallinen tajunta, tiedostaminen, ideologia, Weltanschauung jne. ovatkin keskeisiä marxilaisia käsitteitä, joilla marxilaisessa teoriassa on tietty riippuvuussuhde toisiinsa ja aineellisiin tekijöihin, kuten tuotantjärjestelmään, elinolosuhteisiin tai yhteiskunnalliseen olemiseen.

Edellä esitetyt luonnehdinnat ovat siis karkeita yleistyksiä tällä hetkellä havaittavista suuntauksista. Niissä on paljon päällekkäisyyttä ja tulkinnanvaraisuutta. Toisaalta on vaikea löytää selvempääkään yhteistä nimittäjää tutkimussuntauksille, koska joukkotiedotustutkimusta tehdään niin monen tasoisena ja luontoisena eri tarkoituksiin. Esimerkiksi markkinointitutkimusta voitaisiin tarkastella kokonaan omana suuntauksenaan. Tällöin voitaisiin tarkastella sitä viestintätutkimuksen ja talousjärjestelmän vuorovaikutusta, joka muodostuu yleisötutkimusten, kulutuskäyttäytymisen, mainonnan kehittelyn ja tuotannon suunnittelun välillä. Tällaiset viestintätutkimukset ovat kuitenkin yleensä käyttötarkoituksensa johdosta niin rajoitettuja tai sensuroituja, ettei niitä voi helposti käyttää yhteiskunnallisen tiedonmuodostuksen apuna.

Seuraavassa tarkastelen edellä luonnehtimiani suuntauksia hieman lähemmin.

2. Teknologiaa mystifioiva suuntaus

Teknologian mystifiointi juontaa viime kädessä juurensa siitä keinotekoisesta vastakkainasettelusta, jonka porvarillinen ideologia on luonut ihmisen ja teknologian välille. Kansainvälisissä konferensseissa tapaa tuon tuostakin tutkijoita, jotka syvästi masentuneina kysyvät onko teknologia hyvä asia kenellekään tai esittävät yltiömäisen innostuneesti uusien teknisten keksintöjen sovellusmahdollisuuksia yhteiskunnallisten ongelmien ratkomiseksi. Tämän suuntauksen politologinen vastine olisi ehkä niiden kilpavarustelua koskevien, teknis-matemaattisten tutkimusten joukko, joissa tarkastelun keskeisimpänä elementtinä on itse tekniikka (aktiivisen) ihmisen ja yhteiskunnan asemesta.

Marshall McLuhan ei ole tyypillinen teknologiaa palvova tutkija, vaan varsin erikoinen tapaus tiedotustutkijoiden joukossa. Hänen vaikutuksensa tiedotusfilosofiin näkemyksiin on ollut suuri. Tunnustusta hänelle voidaan antaa kuitenkin vain siitä, että hän on rohkeasti esittänyt uusia, eksploratiivisia näkemyksiä tiedonvälityksestä, ihmisestä ja koko inhimillisestä historiasta.⁷ McLuhania vastaan esitetty kritiikki on kuitenkin murskaavaa, ja kritiikkiä on tullut varsin monelta taholta tieteellisistä tai ideologisista rajoista riippumatta.

McLuhanin näkemysten eräs pääsisältö on se, että kaikki tähänastinen historia on ollut medioitten luomaa historiaa. Tämä on eräänlainen antiteesi sille Marxin käsitykselle, että kaikki kirjoitettu historia on ollut luokkataistelujen historiaa. Ajatusten ja tunteiden siirtämisen tekniikka on mcluhanilaisen näkemyksen mukaisesti modifioinut sekä ihmisten välisiä suhteita että aisteja. Kun marxilaisen muutosteorian mukaisesti yhteiskunnallinen muutos tapahtuu tuotantovoimien ja tuotantosuhteiden vuorovaikutuksena siten, että tuotantovoimat muuttuvat ensin — ts. työvälineet kehittyvät teknisesti —, ei McLuhanin näkemysten mukaan ihmisiä tarvita lainkaan historian muuttamisessa, vaan media riittää siihen yksin.⁸ Neuvostoliittolainen Sergei M o z n j a g u n toteaaakin, että McLuhan asettaa kulttuurin täydelliseen riippuvuuteen pelkästään viestintävälineistä ja sivuuttaa kokonaan yhteiskuntamuotojen eroavuudet sekä ideologioiden vaikutuksen ja kulttuurin ja talouden välisen suhteen.⁹

McLuhania tyypillisempiä teknologiaa mystifioivia tutkijoita ovat ne lukuisat vähemmän tunnetut tiedotustutkijat, joiden tutkimuseloituksia useimmat kommunikaatiosymposiumit ovat tulvillaan. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti erästä tällaista tutkimusotetta, NASA:n hallinnollisen johtajan, Arnold W. F r u t k i n i n näkemyksiä avaruuskommunikaatiosta ja kehityksmaista.¹⁰

Frutkin rinnastaa avaruuskommunikaation maan päällä tapahtuvaan »vihreään vallankumoukseen». Hänen mielestään Latinalaisen Amerikan ja Afrikan valtioiden riippuvuus Euroopan ja Pohjois-Amerikan keskuksista kommunikaation kulussa ovat vähentymässä, kun uudet satelliittiviestinnän muodot mahdollistavat uudenlaisia yhteyksiä. Hän näkee erityisen myönteisinä kehitysmaiden kannalta Yhdysvaltojen ja Latinalaisen Amerikan maiden väliset sopimukset satelliittien kehittämisessä sekä Intian ja NASA:n välisen sopimuksen. Varsinaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä Frutkin ei kuitenkaan pohdi. Hänen tutkimusraportistaan selviääkin, että satelliittikommunikaation kokonaisuudesta vain alle 2 % käytetään televisio-ohjelmien siirtoon (INTELSAT, mitattu elokuussa 1971) ja silloinkin satelliitteja on käytetty pääasiassa kahdentyyppisten ohjelmien siirtoon: urheiluohjelmien sekä Apollo-lentoja käsittelevien ohjelmien lähettämisessä. Pääosa satelliittikommunikaatiosta muodostuu konventionaalaisesta viestinnästä, erityisesti puheliikenteestä. Frutkin ei sanallakaan puutu siihen tosiasiaan, että satelliittikommunikaatiota käytetään tehokkaasti sotilaallisiin tarkoituksiin, esimerkiksi Vietnamin sodan johtamiseen. Intelsatin aaltoalueita jaettaessa sotilaalliset käyttömahdollisuudet otettiin huomioon ja ne varattiin amerikkalaisten käyttöön.

Ylipäätään ongelmat ovat teknokraattisen tutkimussuuntauksen mukaan luonteeltaan välineellisiä, teknisiä tai asenteellisia.

3. Positivismin nykytilasta tiedotustutkimuksessa

Sillä tiedotustutkimuksen vaiheella, jota Hemanus kutsuu joukkotiedotusvälineiden merkityksen ja vaikutuksen rajallisuutta korostavaksi vaiheeksi, oli merkitystä myös politologiisiin tutkimuksiin Suomessa. Tutkittiin mm. poliitikkojen imagoa televisiossa ja radiossa anglosaksisten esimerkkien mukaisesti.¹¹ Tämän artikkelin kirjoittaja julkaisi myös tutkimuksen, jossa pyrittiin tarkastelemaan kansainvälistä kommunikaatiota poliittisen jännityksen ja kansainvälisten kriisien näkökulmasta.¹² Tuossa tutkimuksessa tuli melko selvästi esiin se, kuinka voimakas ote teknologiaa mystifioivalla suuntauksella on tiedotusongelmiin, sillä valtaosa kansainvälistä radiotoimintaa koskevasta kirjallisuudesta tarkasteli valtioitten rajojen yli tapahtuvan radiotoiminnan perusongelmia muista yhteiskunnallisista ongelmista irrallisena kysymyksenä.

Kokeellisella ja empiristisesti suuntautuneella tiedotustutkimuksella, joka on syntynyt pääasiassa loogista positivismia soveltavan sosiologian ja psykologian tuloksena, on edelleen vankka asema amerikkalaisissa ja muissa länsimaaisissa yliopistoissa. Myös monissa sosialistisissa maissa tehdyissä joukkotiedotustutkimuksissa on ainakin näennäistä samankaltaisuutta empiristisen tiedotustutkimuksen kysymyksenasettelujen kanssa. Tällä tutkimusotteella ja sitä heijastavalla »sosiaalisella insinööriyöllä» on erityisen vankka asema Japanissa tehtävissä, määrällisesti runsaissa tiedotustutkimuksissa.

Jo lyhyt tutustuminen amerikkalaisiin tiedotustutkimuksen laitoksiin osoittaa, kuinka tutkimukset lähtevät liikkeelle melkein ilman käsiteanalyttistä ja tietoteoreettista pohdintaa. Kun viime vuosina on yhteiskunnan turvin erityisesti tutkittu väkivallan ongelmaa tiedotusvälineissä, oli jokseenkin tyrmäävää todeta eräässä tutkimuslaitoksessa, että väkivaltaa tutkiva tiedotustutkija oli tehnyt vuosikautia työtä tähän nimenomaiseen ongelmaan perehtyen, mutta ei ollut kertaakaan kuullut käsitteestä rakenteellinen väkivalta. Paitsi, että tällaiset havainnot osoittavat, ettei amerikkalaisten ja eurooppalaisten tutkijoiden välillä ole todellista, molemminpuolista vuorovaikutusta, ne myös osoittavat äärimmäisen empirismin tyypillisiä puutteita: kyvyttömyyden hahmottaa tutkittavan ilmiön luonnetta ja olemusta.

Kiinnostavaa siirtymistä normatiiviseen pohdintaan on havaittavissa Elihu Katzin uusimmissa tutkimusraporteissa — Katzhan on ollut positivistisen tiedotustutkimuksen tunnettuja hahmoja, joka on yleensä tunnettu diffuusio- ja innovaatiotutkimuksistaan. Katz on erityisesti tarkastellut television ongelmia. Philadelphiassa hän jatkoi Bledissä esittämiään ajatuksia televisiosta »hevosettomina vaunuina».¹³ — Itse asiassa Katz vielä lisää, että vaunut eivät ole ainoastaan hevosettomia, vaan myös kuskittomia!

Näkemyksellään Katz tarkoittaa sitä, että television ohjelmistojen annetaan »kehittyä» satunnaisesti, ulkomaisen paineen ja kaupallisesti edullisimpien ohjelmien mukaisesti. Katzin tapa tarkastella televisiota on mediakeskeinen. Hän ei yhdistä television tiedotusongelmia laajempiin yhteiskunnallisiin puitteisiin. Hänen pääargumenttinsa on se, että suuri osa television ongelmista johtuu siitä, että televisioon on kriittikittömästi siirretty radiolta perittyjä normeja. Katz vertaa televisiota ensimmäisiin autoihin, joita kehiteltiin alkuvaiheessa auton edeltäjän, hevosten vetämien vaunujen esikuvan mukaisesti. Radiomaisuus esiintyy televisiossa Katzin mukaan lähinnä seuraavissa ominaisuuksissa:

1. pyrkimyksessä non-stop eli tauottomiin televisio-ohjelmistoihin,
2. suuntautumisessa erittelemätöntä yleisöä palvelemaan,¹⁴
3. pyrkimyksessä viime minuuttien uutisiin, uutisnopeuteen.

Katz esittää, että juuri pyrkimys jatkuvaan ohjelmien lähetykseen on tehnyt televisiosta triviaalin tiedotusvälineen. Tämä näkyy sarjafilmiin ja niitä vastaavien ohjelmatyyppien loppumattomuudessa. Vaikka television alkuvaiheessa luultiin, että televisiota katsellaan valikoivammin kuin kuunnellaan radiota, koska siihen keskittyminen vaatii sekä huomion keskittämistä että muiden toimintojen lopettamista, on osoittautunut, että televisiota käytetään myös samanlaisena taustavälineenä kuin radiota. Katz esittää ihannemallina sellaisen television, jossa ohjelmisto koostuisi epäjatkuvista lähetyksistä, erikoisohjelmista pikemmin kuin sarjoista, suorista ja elävistä tapahtumista ja juhlista pikemmin kuin rutiiniviihteestä.

Suuntautumisella erittelemättömään yleisöön Katz kritikoit sitä, että televisio-ohjelmisto pyritään rakentamaan samojen kaavojen ja ratingtietojen (yleisömäärätietojen) perusteella kuin radio-ohjelmatkin. Tämä kritiikki kohdistuu luonnollisesti pääasiassa kaupallisia tiedotusvälineitä vastaan. Kritiikillään viime minuuttien uutisvälitystä vastaan Katz kohdistaa huomionsa siihen, ettei televisio pysty kilpailemaan nopeudessa radion kanssa ja ettei sen pitäisi pyrkiäkään sen tyyppiseen uutispätkien tiedonvälitykseen, joka ei varsinaisesti lisää yleisön tietoa.¹⁵

Ehkä tärkein ja kiinnostavin Katzin huomioista kohdistuu kansainvälisen televisio-ohjelmistopaineen vaikutuksiin kehitysmaissa. Hän toteaa, että maassa kuin maassa, joka on hiljattain itsenäistynyt, pääministeri tai kulttuuriministeri esittää televisiota perustettavaksi seuraavantyyppisillä syillä:

1. integroimaan hajallaan olevia heimoja tai kansan- ja kieliryhmiä,
2. edistämään kansallisen kulttuurin renessanssia, ja
3. edistämään taloudellista kehitystä.

Kun televisiotoiminta sitten saadaan alulle, niin ohjelmisto ennen pitkää täyttyy sellaisista ohjelmista kuin Peyton Place, I Love Lucy (Lucy-Show), Mission Impossible (Vaarallinen tehtävä) jne.

Eräät muutkin tiedotustutkijat ovat ironisesti huomauttaneet, että statusta hakevat kehitysmaat sijoittavat ehkä tarpeettomasti varojaan ensimmäiseksi oman lentoyhtiön ja oman televisiotoiminnan saamiseksi. On kuitenkin huomattava, että esim. Intia ja Pakistan ovat tietoisesti siirtäneet televisiotoiminnan kehittämistä tuonnemmaksi käyttääkseen yhteiskunnallisia varoja tällä hetkellä polttavampien ongelmien ratkomiseen. Myöskään Etelä-Afrikassa ei ole televisiota ja selitykseksi on väitetty, että se rasittaisi maan taloutta. Asiantuntijat kuitenkin sanovat, että todellinen syy on siinä, ettei maan hallitus voisi sallia edes 20 vuotta vanhojen komedioitten näyttämistä maan asukkaille, koska ne osoittaisivat minkälaista arkielämä on rodullisesti tasa-arvoisessa yhteiskunnassa. Etelä-Afrikka suunnittelee televisiotoiminnan aloittamista vuonna 1974.

Katz päätyy siten tutkimuksissaan televisio-ohjelmien kansainvälisen myynnin ja vaihdon ongelmiin sekä kansainvälisen viestinnän ongelmiin yleensä. Tässä suhteessa hänen kiinnostuksensa kohde on lähellä niitten tutkijojen kiinnostusalueita, joita tarkastelen tuonnempana uusvasemmistolaisia ja marxilaisia suuntausta pohtiessani.

Vanhamuotoista, empiiristä tutkimussuuntausta harjoittavia tutkijoita tarkasteltaessa on kiinnostavaa tutkia heidän yleisfilosofisia pohdintojaan. Tässä mielessä esim. Alex Edelstein ja George Gerbner eivät varsinaisesti kuuluisi positivistis-empiristiseen suuntaukseen, koska molemmat pohjivat tiedotustutkimuksen yleisiä tavoitteita. Edelstein pyrkii C. Wright Millsin tavoin hahmottelemaan televisiotutkimuksen nykytilaa, mutta tyy-

tyy melko pinnalliseen tutkijatyypin kuvaukseen.¹⁶ Gerbner sen sijaan pohtii syvällisesti sanomajärjestelmien ulottuvuuksia ja kulttuuri-indikaattoreita, joilla viestintäjärjestelmiä ja kulttuureja voitaisiin tutkia. Viestintätutkimuksen ei Gerbnerin mukaan tulisikaan keskittyä käyttäytymisen manipuloimisen tutkimiseksi, vaan itse joukkotiedotuksen tutkimukseksi.¹⁷

Edelsteinin ja Gerbnerin pohdinnat osoittavat eräänlaista itsetilityksen vaihetta viestintätutkimuksessa. Tällaiset pyrkimykset voidaan hahmottaa kokonaan omaksi tutkimussuuntaukseksikin.

4. Pyrkimys ymmärtävään otteeseen ja itseanalyysiin

Gerard Radnitzky kuvaa loogisia empirikkoja varovaisiksi tutkijoiksi: he yrittävät eliminoida virheet ennen kuin ehtivät tekemään niitä. Tästä syystä he ovat pääasiassa metodikeskeisiä ja antavat käytettävissä olevien metodien säädellä sitä mitä ongelmia valitaan tutkimuskohteiksi.¹⁸ Tätä myös tiedotustutkimuksessa vallitsevaa ilmiötä vastaan esittää englantilainen James D. Halloran voimakasta kritiikkiä. Hän korostaa, että metodit ovat luonnollisesti tärkeitä, mutta ihanteena olisi toteuttaa sellaista lähestymistapaa, joka olisi käsitteellisesti kyllin selkeäksi hahmotettu, teoreettisesti perusteltu, yhteiskunnallisesti relevantti sekä viime kädessä ongelmakeskeinen. Tällaisessa lähestymistavassa ajattelun tulisi olla keskeistä ja tutkimusta tulisi pyrkiä soveltamaan yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Lisäksi Halloranin mielestä olisi rohkaistava avointa spekulatiotakin.¹⁹

Halloran pohtii erityisesti television vaikutustutkimusten²⁰ ongelmia sekä tiedotusopillista yleisfilosofiaa; mitä ylipäänsä tulisi tutkia.²¹ Television vaikutuksia pohtiessaan Halloran kritikoi niitä puutteita, joita Klapperin kokoamissa vaikutustutkimuksissa on havaittavissa. Kun Klapperin päätulos on se, että televisio ja muut tiedotusvälineet vain harvoin vaikuttavat suoraan, mutta sen sijaan muitten tekijöitten välityksellä, huomauttaa Halloran, että tällöin on muistettava niiden tutkimusten ja metodien luonne, joilla näihin tuloksiin on päädytty. Erityisesti on muistettava minkälaisia kysymyksiä ei ole tehty ja minkälaista tutkimusta ei ole tehty, joista mahdollisesti saatavat tiedot eivät olleet Klapperinkaan käytettävissä.²² Halloranin tiedotusfilosofiset pohdinnat ovat kiinnostavia, mutta eivät kovinkaan uusia suomalaiselle lukijalle, joka on viime vuosina tottunut paljon rajumpaankin tieteenfilosofiseen kiistelyyn. Niiden ansio onkin siinä, että Halloran samoin kuin esim. Dallas Smythe, pyrkii soveltamaan tieteenfilosofisia näkökulmia tiedotustutkimukseen.

Frantz Fanonin mainitseminen tässä yhteydessä ei ehkä ole täysin perusteltua, mutta hänen tarkastelutapansa algerialaisten tiedotuskäyttäytymisestä Algerian vallankumouksen aikana 1950-luvulla on kiinnostavampi ja inspi-

roivampi kuin lukuisat muut kehitysmaita koskevat tutkimukset.²³ Fanon kritikoi voimakkaasti tavanomaisia sosiologisia lähestymistapoja ja niiden sisältämiä virheitä ja osoittaa kirjoituksessaan kuinka kolonialismi ja yhteiskunnallinen tilanne ja sen muuttuminen vaikuttavat koko tiedotusvälineikäyt-
täytymiseen.

Fanon osoittaa tutkimuksessaan erityisesti mitä radio ja sen ohjelmisto ovat merkinneet algerialaisille siirtomaakauden aikana ja vapautusprosessin aikana sekä sen jälkeen. Pariisilainen musiikki, eurooppalaisten lehtien kat-
saukset, Ranskan hallituskriisit ja niiden tyyppiset radion välittämät tiedot kiinnostivat siirtomaakauden aikana vain Algerian silloista valtaa pitävää vähemmistöä. Algerialaisilla oli omat tiedonvälityskanavansa; »arabipuhelin», joka tarkoitti henkilökohtaisilla kontakteilla tapahtuvaa viestintää. Vallan-
kumouksen alkuvaiheista lähtien algerialaiset huomasivat, että heidän oli luotava omat uutisverkkonsa siirtomaavallan harhaanjohtavien uutisten vastapai-
noksi. Maanalainen »Taistelevan Algerian ääni» muodostuikin pian osaksi val-
lankumousta, vaikka sen lähetyksiä ei olisi kuultukaan ranskalaisten harjoit-
taman voimakkaan häirinnän johdosta. Se oli omien uutisten saamista uusim-
man teknisen tiedotusvälineen avulla ilman, että uutiset olisivat kulkeneet
vääristyneinä Euroopan keskuksien tai muiden välitysprosessien kautta.

Kolonialismin ja imperialismin merkitystä tiedonvälitykseen ja koko ideo-
logiseen koneistoon tarkastellessaan muissakin vallankumouksellista kehitystä
käsittelevissä tutkimuksissa jotka kuuluvat kuitenkin seuraavaan tyypittely-
luokkaan. Esimerkiksi eräässä vietnamilaisessa tutkimuksessa osoitetaan eri
ideologisten koneistojen, kuten koulujen, uskonnon, puolueiden ja tiedotus-
välineiden vaikutuksia vietnamilaiseen väestöön.²⁴ Tämänäyttöinen tarkas-
telu osoittaa, mitä *G a l t u n g i n* hahmottelema »kommunikaatioimperialismi»,
joka Galtungin tarkasteluissa jää perin hämäräksi keskustan ja laitaosan jon-
kinlaiseksi tasapaino-ongelmaksi,²⁵ todella merkitsee käytännössä.

5. Uusvasemmistolaisuus ja marxilaisuus tiedotustutkimuksessa

Uusvasemmistolaisuutta voitaisiin luonnehtia yhteiskunnalliseksi heräämi-
seksi, jolle on ominaista irtautuminen vallitsevien yhteiskuntajärjestelmien
maailmankatsomuksista sekä niiden ekstremistinen ja puolimaterialistinen kri-
tiikki. Hakiessaan yhteiskunnallisesti jotakin uutta, uusvasemmistolaisesti
orientoitunut tutkija helposti kieltää vasemmistolaisen työväenliikkeen histo-
riallisen kokemuksen merkityksen. Historiallisen kokemuksen kieltäminen
johtaa siihen, että sosiaalisena 'keksintönä' esitetään jotakin yhteiskuntatodel-
lisuuden osaongelmaa, joka ilmiönä ei kuitenkaan ole mikään uusi. Uusvasem-
mistolaisen vallankumouksellisuuden lähtökohtana on tällöin mielialan spon-
tanismi.²⁶ Yhteiskunnallisen muutoksen voimaksi kohotetaan esimerkiksi opis-

kelijat tai sivistyneistö, mutta ei työväenluokkaa, jonka katsotaan integroituneen kapitalismin oloihin.²⁷

Paitsi yhteiskunnallisiin liikkeisiin, uusvasemmistolainen herääminen vaikutti myös yhteiskunnallisten ongelmien hahmottamiseen. Useat tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että uusvasemmistolaisuutta ei voida pitää minään yhtenäisenä filosofisena suuntauksena,²⁸ mistä johtuen sen vaikutuksesta syntynyt tutkimuskin on kirjavaa. Niistä tärkeimpiä lienevät Magdoffin imperialismi-analyysi ja Baranin ja Sweezy'n pääomavirtojen analyysi, joissa tutkijat perustelevat näkemyksiään kiintoisilla fakta-aineistoilla. Uusvasemmistolaisen erottaa kuitenkin marxilaisesta se, että edellinen lähtee kokonaan liikkeelle ihmisten kärsimyksestä, mutta ei näe sitä, että meidän aikanamme työväenluokka ei ole ainoastaan kärsivien joukkoa, vaan myös aktiivinen tietoinen voima.²⁹ Jo sosialismin klassikot joutuivat tekemään eron erilaisten »sosialististen» suuntausten ja niiden yhteiskunnallisten seuraamusten välillä.³⁰ Moraalisia ja eettisiä lähtökohtia ei tietenkään tule aliarvioida, mutta jos yhteiskunnallinen ideologia rakentuu ainoastaan eettisiin ja romanttisiin ainesosiin, on vaarana ali- tai yliarvioida reaalisia toimintamahdollisuuksia.³¹ Eräissä Baranin ja Sweezy'n tyyppisten tutkijoiden kritiikeissä korostetaankin, että heidän yhteytensä marxismiin supistuu pienimpään yhteiseen lähtökohtaan, pelkkään kapitalismin kritiikkiin.³²

Joukkotiedotuksen tutkimisessa tällainen yhteiskunnallinen herääminen ei ole ollut kovin näkyvää. Politologisesti lienevät monet kansainvälisen tiedonvälityksen tutkijat olleet jonkinlaisia kommunikaatiointeraktionisteja (vrt. politologian interaktiokoulukunta) ja vasta viime vuosina havahtuneet näkemään kansainvälisen kommunikaation imperialismikoulukunnan tai kaupallistaloudellisen tarkastelutavan pohjalta. Tunnetuimmaksi lienee muodostunut Herbert I. Schillerin tutkimus amerikkalaisen tiedonvälityskoneiston hegemoniasta maailmassa.³³ Toinen tunnettu marxilaisesti suuntautunut amerikkalainen tiedotustutkija on Dallas W. Smythe, joka nykyisin toimii Kanadassa. Hän itse kuvaa itseään »kvasimarxilaiseksi», joka ei ole tullut marxilaiseksi perehtymällä kirjallisuuteen, vaan kokemuksiensa kautta taloustieteilijänä Yhdysvalloissa.

Schiller tarkastelee tutkimuksissaan UNESCO:n omaksumaa, tiedonvälityksen vapauden (»freedom of information») käytännöllisiä seurauksia. Hänen mielestään tiedonvälityksen vapauden soveltaminen on merkinnyt taloudellisesti vahvempien yhteiskuntien tunkeutumista heikompia hallitsemaan ja viime kädessä Yhdysvaltojen kohoamista koko maailman tietoisuuden säätelijäksi. Konkreettisenä osoituksena tästä Schiller osoittaa, että 65 prosenttia kaikesta maailmassa esiintyvistä viestinnästä on jollakin tavalla lähtöisin Yhdysvalloista.³⁴ Tämä merkitsee Yhdysvalloille melkoista informaatioylivoimaa maailman tietoisuuden ja huomion suuntaamisessa.

Amerikkalaisen kaupallisen ideologian tunkeutuessa yhä laajemmalle maailmaan ihmisten käyttäytymistä ja tajuntaa ohjaamaan, etsivät Schiller ja Smythe erilaisia toimintavaihtoehtoja kansallisten kulttuurien omaperäisyyttä suojelemaan. Smythe puhuu kulttuurisuojojaverhoista (cultural screens),³⁵ Schiller pohtii onko Kiinalle ollut enemmän hyödyksi kuin haitaksi se, että se ei ole vapaasti ollut kansainvälisen ja siten amerikkalaisvoittoisen viestintän vaikutuspiirissä. Kun kansainväliset tutkimukset yleensä osoittavat, että varsinkin kehitysmaiden televisio-ohjelmistot ovat hyvin amerikkalaistyyppisiä, Smythe esittää kiinalaisen televisioaseman, Shangain television ohjelmiston: päivittäin ohjelmaa lähetetään vain 2½ tuntia, kuutena päivänä viikossa iltaisin. Uutisia on päivittäin 30 minuuttia, kirjallisuutta ja taidetta 60 minuuttia, dokumenttiohjelmia 50 minuuttia ja lasten ohjelmia 15 minuuttia.³⁶ Ulkomaisia ohjelmia ei juuri ole — joitakin elokuvia tosin on esitetty, joita on tuotu Pohjois-Koreasta, Albaniasta ja Romaniasta.

Schiller ja Smythe ovat yhdessä tutkineet Chilen tiedotusoloja sosialistisen muutosprosessin aikana.³⁷ Chileä koskevassa tutkimuksessaan he kysyvät ironisesti voiko yhteiskunta, joka on siirtymässä sosialismiin, sallia televisiokanavillaan voittopuolisesti sellaisia ohjelmia kuin FBI, I Spy (Minä vakooja), Mission Impossible (Vaarallinen tehtävä), Bonanza sekä Julia. 40—45 prosenttia Chilen television molempien kanavien ohjelmista on ulkomailta tuotua, 99 prosenttisesti Yhdysvalloista, pääasiassa ABC-yhtiöltä. — Määrä on muuten runsaasti vähäisempi kuin Latinalaisessa Amerikassa keskimäärin. Tutkijat toteavat, että valtaosa tiedotusvälineistä on perin vihamielinen kansanrintamahallituksen tavoitteita kohtaan.

ITT-dokumenttien perusteella amerikkalaiset tunsivat suurta huolestuneisuutta siitä, että Chilen tiedotusvälineet äärioikeistolaista El Mercurio-lehteä lukuunottamatta eivät päättäväisesti olleet Allenden uudistussuunnitelmia vastaan.³⁸ Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että ne olisivat edistämässä Chilen kehitystä sosialismiin. Päinvastoin; chileläisen professori Armand Mattelartin tutkimusten mukaan koko tiedonvälityksen kenttä, ideologinen koneisto, on niiden talousryhmittymien hallussa, jotka vastustavat kehitystä kohti sosialismia.³⁹ Mattelart tutkii erityisesti ulkomaisen riippuvuuden, henkisen ja aineellisen kolonialismin vaikutusta joukkotajuntaan Latinalaisessa Amerikassa. Hän osoittaa tutkimuksissaan, kuinka esimerkiksi Aku Ankka-sarjakuvia käytetään ideologiseen propagandaan ja poliittisiin päämääriin sosialismia vastaan.⁴⁰ Suuri osa Mattelartin ja hänen tutkijatoveriensä huomiosta kohdistuu imperialistisen ideologian ja politiikan tuhoisiin vaikutuksiin kehitysmaissa, lähinnä Latinalaisessa Amerikassa.⁴¹ Tämän ohella tehdään myös konkreettista, empiiristä tutkimusta eri lehtien lukijakunnista, televisioasemien omistussuhteista jne.⁴²

Chileläisten tutkimusten kirjallisuusviitteistä voi päätellä, että suurimmat vaikutukset tulevat Ranskassa painetusta marxilaisesta kirjallisuudesta sekä

Kuubassa tehdyistä tutkimuksista. Myös Kiinan kokemuksilla sosialismin rakentamisessa kehitysmaahan on selvästi havaittavaa vaikutusta. Pohdinta liikkuu varsin lavealla, koko yhteiskunnan tasolla ja on luonteeltaan ideologista hahmottelua kuten aiemmin mainitussa vietnamilaisessa tutkimuksessa.

6. Tutkimus sosialistisissa maissa

On paljon vaikeampi muodostaa selvää kuvaa tiedotustutkimuksen kokonaistilasta sosialistisissa yhteiskunnissa kuin anglosaksisen kulttuurin alueella, koska vuorovaikutus sosialististen maiden tutkijoiden kanssa on ollut vähäisempää. On kuitenkin viitteitä siitä, että sosialistimaiden marxilaiset tutkijat tulevat esittämään entistä tärkeämpää osaa tiedotustutkimuksen suuntautumisessa. Budapestin konferenssissa v. 1971 esitettiin mm. voimakasta kritiikkiä Rosenaun yhteiskuntakäsitystä kohtaan ja arvosteltiin hänen tapaansa nähdä mielipiteenmuodostumisprosessi yhteiskunnassa. Konferenssissa arvosteltiin myös sitä, että amerikkalainen tutkimus on liikaa rajoittunut Lasswellin kommunikaatiokaavan kahteen viimeiseen osaan, »kenelle» sanotaan ja »millä vaikutuksella», koska tällainen tieto on ollut tärkeintä kaupallisille radio- ja televisioyhtiöille sekä poliittisille puolueille. Kuitenkaan näitä osia kommunikaatioprosessissa ei marxilaisten tutkijoiden mielestä voida pitää itsenäisinä, eristettyinä osina.⁴³

Osa sosialistisissa maissa suoritettavasta tiedotustutkimuksesta muistuttaa niitä empiirisiä tutkimuksia, joita uuspositivismin valtakaudella on tehty porvarillisissa yhteiskunnissa. Tällaisten havaintojen perusteella eräät länsimaiset yhteiskuntatieteilijät ovat väittäneet, että funktionalismi yhteiskuntatieteissä olisi vasta tulossa Neuvostoliittoon niinkuin se on jo pitkään hallinnut länsimaista yhteiskuntatiedettä. Tällaisen näkemyksen perustelut lienevät samantyyppisiä kuin konvergenssiteoriankin. On kuitenkin huomattava, että kun porvarillisessa yhteiskunnassa esiintyy myös tiedotustutkijoiden piirissä voimakasta tieteenfilosofista kriisiä ja turhautumista, ei sosialistinen yhteiskunta luo vastaavanlaista tilannetta. Konkreettisen sosiologian edustajat tutkivat samantyyppisiä empiirisiä ongelmia kuin länsimaisetkin tutkijat, mutta tämän ohella tehdään myös ideologista ja filosofista tutkimusta.

7. Loppumerkintöjä

Tämän esityksen perusteella ei liene kovin helppoa luoda yhtenäistä kuvaa viestintätutkimuksen kokonaistilasta, mutta kansainvälisesti tarkastellen alan yleistila on perin hajanainen. Selviä suuntaviivoja ei ole havaittavissa, vaan monilla alueilla tutkimus polkee käytännöllisesti katsoen paikallaan. Vaikka

tässä esityksessä on viitattu vain eräisiin, viime vuosina näkyvimmin esillä olleisiin tutkijoihin ja tutkimuksiin, ei mainitsematta jääneiden tutkijoiden suuri joukko ehkä toisi mitään ratkaisevasti uutta kokonaiskuvaan. Poikkeuksen mahdollisesti tekisivät ne materialistiselta tai puolimaterialistiselta pohjalta lähtevät, marxilaiselle yhteiskuntateorialle rakentavat tutkijat, jotka hahmottelevat yhteiskunnallista tajuntaa ja sen suhdetta uusiin tiedonvälitysmuotoihin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin.

Tässä mielessä kiinnostavia ovat mm. monet pohjoismaiset tutkimukset, joita tässä esityksessä ei ole tarkasteltu lainkaan. Esim. Robin Cheesmanin ideologisen koneiston tarkasteluissa tutkitaan joukkotiedotusvälineitä yhteiskuntakokonaisuuden puitteissa,⁴⁴ selvästi laajemman yhteiskunnallisen perspektiivin pohjalta kuin perinteellisessä positivistisessä tarkastelutavassa. Taloudellisen perusrakenteen ja päällysrakenteen suhteita pohtii myös Jan Ekecrantz, joka raporteissaan kiinnittää huomiota samhällsinformation-ongelmaan, kysymykseen siitä mitä tietoa kansalle annetaan yhteiskunnallisena tietona.⁴⁵ Samaa ongelmaa pohtivat Kjell Nowak ja muut ruotsalaiset tutkijat.⁴⁶

Suomalaisesta tutkimuksesta pitäisi kirjoittaa kokonaan oman lukunsa. Edellä luonnehdituilla tutkimussuuntauksilla on ollut vaikutusta myös suomalaiseseen tutkimukseen, joka yhteiskunnalliselta otteeltaan ei ainakaan jää jälkeen kansainvälisestä tasosta. Pikemminkin eri yhteyksissä on tullut esille, että se on ainakin yleisradiotoiminnan tutkimuksessa ollut omaperäistä kansainvälisten mittapuiden mukaan.

Monissa maissa viestintätutkimus on alistettu tiedotusinstituutioiden administratiiviseksi tutkimushaaraksi. Suomalaisen kuten yleensä pohjoismaisen tutkimuksen ongelmana on se, etteivät yliopistotutkijat ole voineet tai osanneet sisällyttää tieteenharjoitukseensa yhteiskunnallisen käytännön kriteerejä. Esim. soveltavalla markkinatutkimuksella on käytännön kokeilukenttä jatkuvasti käytössä, yliopistotutkijat huitovat helposti tyhjän ilmaan.

LÄHDEVIITTEET

* Tässä esitetyt ajatukset perustuvat pääosin kolmen viimeisimmän kansainvälisen kommunikaatitutkijoiden kokouksen aineistoihin, joissa kirjoittaja on ollut mukana. Nämä ovat: »Symposium on Global Broadcasting: Dimensions, Problems and Promises», Ohio State University, Columbus 1971; »International Symposium New Frontiers of Television», Bled, Jugoslavia 1971; sekä »International Symposium on Communications: Technology, Impact and Policy», The Annenberg School of Communications, Philadelphia 1972. — Kirjoituksessa käytetään termejä »tiedotus» ja »viestintä» synonyymeina.

- 1 Ks. Bernard Berelson: »The State of Communication Research», *Public Opinion Quarterly*, 1, 1959, ss. 1—17.
- 2 Pertti Hemanus: »Massmediaforskning i Finland», *Statsvetenskaplig Tidskrift* 3/1971.
- 3 Näitä kysymyksiä olen jonkin verran enemmän tarkastellut tämän artikkelin muunnetussa versiossa, monisteessa »Tiedotustutkimuksen näköaloja», Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, opetusmoniste 2/1972, sekä artikkelissa Tapio Varis: Joukkotiedotuksen ja sen tutkimisen ideologia, *Ydin* 1/1972.
- 4 Frantz Fanon: »A Dying Colonialism», New York 1967.
- 5 Ks. esim Sergei Trapeznikov: *The Struggle against Revisionism: Vital Sector of the General Front of Struggle against Imperialism*, Social Sciences, USSR Academy of Sciences, 1/1972, s. 100.
- 6 Ks. esim. alussa mainitun Bledin symposiumin raportteja.
- 7 Esimerkkinä eksploratiivisista pyrkimyksistä ks. Edmund Carpenter & Marshall McLuhan: »Explorations in Communication», Beacon Press 1960.
- 8 Sidney Finkelstein: »Sense & Nonsense of McLuhan», New York 1969, s. 106.
- 9 Sergei Moznjagun: »Massakulttuuri» ja kansankulttuuri, teoksessa Ismo Porna (toim.): »Kulttuuri työväenluokan aseena», Tampere 1971, s. 34—35.
- 10 Arnold W. Frutkin: »Space Communications and the Developing Countries, International symposium on Communication: Technology, Impact and Policy, Philadelphia 1972.
- 11 Esim. Kaarle Nordenstreng—Anna-Marja Nurminen: »Suuri vaalikeskustelu puolueiden silmin», *Politiikka* 1/1968, s. 1—17; sekä Kaarle Nordenstreng—Osmo A. Wiio: »Some Effects of Radio and Television on Candidate and Party Images», *Scandinavian Political Studies*, 2/1967, s. 223—244.
- 12 Tapio Varis: »The Control of Information by Jamming Radio Broadcasts», *Cooperation and Conflict*, 3/1970, s. 168—184.
- 13 Elihu Katz: »Television as a Horseless Carriage», *International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy*, Philadelphia 1972.
- 14 Esim. Suomessahan tällainen suuntautuminen ei enää viime vuosina heijasta radiomaisuutta, koska radion ohjelmia on kehitelty hyvinkin erityisiä kuuntelijaryhmiä varten.
- 15 Tämäkin kritiikki on suomalaisen yleisradiotoiminnan kannalta osittain vanhentunutta, sillä meillä on jo pitkään pyritty rakentamaan televisiouutisia mieluummin harvemmistä aiheista, mutta syvällisemmin. Tämä tosiasia tuli esiin mm. hiljattain tehdyssä pohjoismaisessa televisiouutistutkimuksessa, josta havaittiin Suomen television käyttävän joihinkin ulkomaan uutisiin kuten Vietnamin uutisiin huomattavasti enemmän aikaa kuin esim. Norjan televisio. (Hans Bonnevier: »En veckas tv-nyheter i Norden, En jämförande innehållsanlys», *Sveriges Radio, Publik- och Programforskningsavdelningen*, 1971-12-20). Asiantuntemattomin perustein pyrittiin tutkimuksen julkaisemisen jälkeen painostamaan Yleisradiota siitä, että sen uutistoiminta olisi tämän johdosta vinoutunut.
- 16 Alex S. Edelstein: »The Television Research Imagination», *International Symposium »New Frontiers of Television»*, Bled 1971.
- 17 George Gerbner: »Technology, Society, and Symbols: The Need for Cultural Indicators», *International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy*, Philadelphia 1972.
- 18 Gerard Radnitzky: »Contemporary Schools of Metascience, Vol I. Anglo-Saxon Schools of Metascience», Lund 1970, s. 189. Tähän kiinnitti huomiota myös Yrjö Ahmavaara kirjassaan »Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia», Helsinki 1969,

korostaessaan, että positivistit pyrkii varmaan tietoon ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä tällöin helposti toisarvoisiin, esitettyihin ongelmanasetteluihin.

¹⁹ Esim. James D. Halloran — Philip Elliott — Graham Murdock: »Demonstrations and Communication: A Case Study», Penguin Books 1970, s. 19. Lyhyt esittely tutkimuksesta on julkaistu Sosiologiassa n:o 3/1972 (Tapio Varis: »TV-imperialismia ja tiedotusfilosofiaa»). Samoja näkemyksiä Halloran esitteli Tampereen ja Helsingin yliopistoissa luennossaan »Joukkotiedotusvälineiden vaikutusten tutkimisesta» syyskuussa 1971.

²⁰ Esim. James D. Halloran: »The Effects of Television», Panther Modern Society 1970.

²¹ Esim. James Halloran: »What Do We Need to Know? Are We Going to be Able to Find it?», International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy, Philadelphia 1972.

²² Mt. s. 14—15. Ks. myös Sosiologia 3/1972, mainittu artikkeli. Liisa Rantalaiho on mielenkiintoisella tavalla kritikoinut porvarillisen yhteiskuntatieteen metodologista perustaa. Hän mm. huomauttaa, että eräät tilastotieteen peruskäsitteistä ovat tietyissä tapauksissa ideologisesti harhauttavia, koska ne käsitteinä ovat kongruenssissa porvarillisen yhteiskuntatieteen sisällöllisten esioletusten kanssa. Ks. Liisa Rantalaiho: »Metodi ja teoria», Sosiologia 1/1972. Onkin outoa miksi joukkotiedotusvälineistä pidettäisiin niin paljon huolta ja miksi mainontaan sijoitettaisiin niin paljon varoja, ellei tiedotusvälineillä olisi suurta vaikutusta joukkotajuntaan ta yhteiskuntaelämään jollakin tavalla.

²³ Frantz Fanon, mt. ss. 69—97.

²⁴ Nguyen Duc Dan — Phonh Hien and H. N.: Ideological and Cultural Action», teoksessa »U.S. Neo-Colonialism in South Viet Nam», Vietnamese Studies, n:o 31, Hanoi 1971, ss. 181—228.

²⁵ Johan Caltung: »A Structural Tehory of Imperialism», Journal of Peace Research 2/1971.

²⁶ A. I. Borisov: »Vasemmisto-radikalismi ja työväenliike kehittyneissä kapitalistisissa maissa», Pori 1971, s. 11.

²⁷ Tuoreen esimerkin näistä näkemyksistä löytää Monthly Reviewin pääkirjoituksesta, March 1972, »Imperialism in the seventies: Problems and Perspectives», s. 5: »...both Social Democratic and traditional Communist parties which have by now become objectively deeply conservative forces and bulwarks of bourgeois rule...» Uusvasemmistolaisiksi luonnehdittavilla ajatuksilla lienee ollut vaikutusta myös eräissä sosialistisissa yhteiskunnissa. Esim. Tšhekkoslovakiassa pyrkivät eräät siellä ennen vuoden 1968 tapahtumia johdossa olleet henkilöt siirtämään työväenluokan johtavaa osuutta yhteiskunnassa hämärästi määritellyille sivistyneistölle. Ks. Ivan Svitak — Eugen Lobl — Brian Walden — Martin Peretz: »The Rape of Czechoslovakia», teoksessa Francois Duchene (toim.): »The Endless Crisis, America in the Seventies», New York 1970. Mainitut kirjoittajat päätyvät mm. toteamaan, että sillä järjestelmällä, joka Tšhekkoslovakiassa vallitsi ja Neuvostoliitossa heidän mukaansa yhä vallitsee, ei ole mitää tekemistä sosialismin kanssa (s. 254).

²⁸ A. I. Borisov: mt. s. 17. Ks. myös Uolevi Arosalo — Tuuli Laihininen: »Opiskelijoiden vasemmistolaisuus», Sosiologia 1/1972.

²⁹ A. I. Borisov: mt. s. 44.

³⁰ Ks. esim. Marxin ja Engelsin »Kommunistisen puolueen manifesti», lopussa oleva luku »Sosialistinen ja kommunistinen kirjallisuus».

³¹ Esim. Erkki Rautee: »Engels und die kämpfende Jugendbewegung», teoksessa »Friedrich Engels, Mitbegründer des wissenschaftlichen Sozialismus», Berlin 1971, s. 340.

32 Esim. »Das Argument», 1—2/1969 julkaisi em. teoksen arvostelun, joka on suomeksi julkaistu otsikolla »Baranin ja Sweezyn monopolikapitalismi», *Soihtu*, 3/1971.

33 Herbert I. Schiller: »Mass Communications and American Empire», New York 1969. Teos on esitelty *Sosiologiassa* 3/1972, Tapio Varis: ma.

34 Herbert I. Schiller: »Authentic National Development Versus the Free Flow of Information and the New Communications Technology», International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy, Philadelphia 1972.

35 Dallas Smythe: »Cultural Realism and Cultural Screens», International Symposium »New Frontiers of Television», Bled Jugoslavia 1971.

36 Dallas W. Smythe: »Mass Communications and Cultural Revolution: The Experience of China», International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy, Philadelphia 1972.

37 Herbert Schiller — Dallas Smythe: »Chile: An End to Cultural Colonialism», *Transaction*, March 1972.

38 »Documentos Secretos de la ITT», Empresa Editori Nacional Quimanta Ltda, 1972, s. 65.

39 Armand Mattelart: »Mass Media in the Socialist Revolution: The Experience of Chile», International Symposium on Communication: Technology, Impact and Policy, Philadelphia 1972.

40 Ariel Dorfman — Armand Mattelart: »Para leer al Pato Donald», Valparaiso, Universidad de Valparaiso, 1971.

41 Armand Mattelart — Carmen Castillo — Leonardo Castillo: »La Ideologia de la Dominacion en una Sociedad Dependiente», Ediciones Signos, Buenos Aires 1970; Armand Mattelart — Patricio Biedma — Santiago Funes: »Comunicacion Masiva y Revolucion Socialista», Ediciones Prensa Latinoamericana S. A., Chile 1971.

42 Ks. esim. *Cuadernos de la Realidad Nacional Los Medios de communication de Masas*, n:o 3, Martzo 1970, Chile.

43 *Public Opinion and Mass Communication*», Working Conference 1971, Budapest 1972 MRT, esim. s. 108 ja 128.

44 Esim. Robin Cheesman — Håkan Hvitfelt: »Den ideologiska apparaten under kapitalismen», Lunds Universitet, Sociologiska Institutionen, februari 1972, moniste. Tätä aihetta käsiteltiin erityisesti Pohjoismaisen Kesäakatemian kesäkokouksessa Askovissa, elokuussa 1972.

45 Jan Ekecrantz: »Om makt och information», Rapport, N:o 15, aug. 1971.

46 Esim. Kjell Nowak — Claes-Robert Julander — Dan Lundberg — Folke Ölander: »Samhällsinformation eller samhällskommunikation?» Diskussionsunderlag sammanställt inför IX. Nordiska Psykologkongressen i Trondheim 10—14 augusti 1971.